

Nätra gamla kyrka.

Av **Bo Hellman.**

I Nätra socken har under slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet frågan om en ny kyrkobyggnad blivit aktuell. Här liksom i flera andra ångermanländska socknar vid denna tid hade församlingen så tillvuxit att den gamla under medeltiden byggda kyrkan blivit alldeles för liten. När så den nya kyrkobyggnaden beslutats och under åren 1806 och 1807 blivit uppförd, hade församlingen två kyrkor. Men som man förmodligen ej varit hågad att för framtiden bekosta underhåll för bägge, beslöt man riva den äldre. Att man då även från denna skulle kunna hämta material till den nya kyrkans bogårdsmur har kanske också varit en synpunkt som bidragit till att ett sådant beslut fattades. Hur härmed förhåller sig kunna vi dock ej med säkerhet veta enär vid prästgårdens brand på hösten 1809 så gott som hela kyrkoarkivet blev lågornas rov. Bland de handlingar som av någon anledning ej förvarades i prästgården och därför undgingo förintelse finnes endast en, ett synerätsprotokoll från den 30 maj 1794, som lämnar några upplysningar om Nätra gamla kyrka, men dessa äro så ofullständiga att vi med hjälp av dem ej kunna göra oss en säker bild av den gamla kyrkan. Något utförligare uppgifter ha vi i Hülphers år 1780 tryckta samling om Ångermanland, han skriver här: "Kyrkan av sten utan torn 36 aln. l. 17 aln. br. är belägen 9 mil från Hernösand, jämte stora Norrlandswägen något sidlänt, $\frac{1}{2}$ mil nära hafsviken. Förmenas vara anlagd i 12 Saeculo, och i sednare tider reparerad. Har dubbla läktare men är ändock nog trång Sachristian bygd av träd; åtskillige förbättringar gjordes här i Prosten Tollstens tid (1737—1765) som genom flere prydnader och testamenten förwarat sitt minne i orten. Et

Orgwerk, om 10 str: uppsatt 1759 genom orgbyggare Qvarnström, blev skänkt av samma prost. Av två klockor har den äldsta årtal 1519. Andre ålderdomsminnen saknas". Utom dessa två uppgifter finnes så vitt känt är inga andra om Nätra gamla kyrka. En i "Norra Ångermanland", Del I, av N. J. Nätterlund publicerad bild, vilken uppgives föreställa den medeltida kyrkan i Nätra, är, synes det, hämtad från en 1700-tals bykarta över Bjästa, men teckningen av kyrkan är här endast ett konventionellt karttecken.

Möjligheten att genom arkivaliska källor vinna någon närmare kunskap om den gamla kyrkan och dess byggnadshistoria är sålunda icke stor. Nätra hembygdsförenings beslut, att söka få till stånd en utgrävning och konservering av kyrkoruinen var därför även i detta avseende synnerligen glädjande. Det visade sig även att intresset härför var stort inom socknen och att saken dessutom kunde påräkna stöd från Riksantikvarieämbetet.

Kyrkoruinen var, innan arbetena på dess iståndsättande i juli 1937 påbörjades, helt övertäckt av jord och tätt bevuxen med lövträd och snår. Det blev därför ett omfattande arbete att röja upp vegetationen och schakta bort de stora jord- och rasmassor, som omgävo och täckte murarna. Att, trots det kyrkan ej legat i ruiner något mer än hundra år, murarna voro så helt övertäckta, har sin förklaring däri, att vid rivningen, då man endast velat komma åt det till byggnadsmaterial användbara, tagit till vara de av större stenar bestående ytterskiften men däremot endast brutit ned och lämnat murens kärna, som bestod av i kalkbruk lagda mindre stenar.

Sedan schaktningsarbetet slutförts och murarna frilagts gavs en god överblick av ruinen. Kyrkan har varit av enkel rektangulär form, orienterad i det närmaste i öster—väster. På södra långsidan har funnits vapenhus, på norra sidan sakristia. Långhusets murar hade rivits så att de stodo kvar i endast en till två meters höjd. Detta sistnämnda mått gäller den östra muren, kormuren, som var den högsta och den enda där tillfälle gavs att konstatera läget av ett fönster. Av vapenhusets murar,

vilka voro byggda i direkt anslutning med långhusets, men dock ej i förband med desamma, återstodo mindre; deras höjd varierade mellan 40 och 120 cm. Golvet i vapenhuset bestod av stenar, som nedstampats i jorden så att deras plana överytor bildade ett relativt jämnt golv. Av sakristians murar återstodo intet, däremot påträffades grunder till två olika sakristior. Den ena av dessa grunder var till sin utsträckning fullt tydlig. Den har varit grund till en sakristia av sten med murarna uppförda i samma teknik som den övriga delen av kyrkan, således s. k. skalmur. Denna sakristibyggnad har emellertid blivit riven och ersatt med en förmodligen av trä uppförd. Det fanns nämligen på förutnämnda grund, på de ställen där denna gick emot långhuset, rester av ännu en grund, en enkel rad större stenar lagda på och fogade till varandra utan bruk, en grund av den typ som är den vanliga för byggnader av trä.

Kring långhusets sydöstra hörn har en närmast cirkelformig mur med cirka 5 m. yttre diameter varit uppförd. Av denna återstod nu endast grunden och en knapp tredjedel av murrundeln till en höjd av cirka 1,5 m. Vilken denna byggnads funktion varit tedde sig i förstone svårförklarlig. Av det ovan nämnda synerätsprotokollet framgick emellertid att det helt enkelt varit en stödjepelare. I protokollet står: — "utvändigt finnes vid östra och södra hörnan en Contra fort om sex alnars diameter och cirka fyra alnars höjd som stödjer snet mot hörnet".

Förmodligen har detta "Contra fort" uppförts till murarnas förstärkning vid samma tid som den äldre sakristian av sten väl till följd av bristfällighet blivit ersatt med den av trä. Detta har sannolikt ägt rum på 1690-talet ty vi veta genom ett av K. Maj:t den 14 nov. 1693 utfärdat kollektbrev för Nätra församling till "kyrkobyggnadens fullbordande" att kyrkan då måste ha undergått en större om- eller tillbyggnad.

Om kyrkans inre arkitektur och utsmyckning gävo i någon mån fynden besked. I långhusets fyra hörn och mitt på de båda långsidorna påträffades grunder till och rester av de pelare som uppburit de båda valven. Även i vapenhuset har som det

framgick av pelärgrunder där valv varit slaget. På korväggen satt vid framgrävningen ännu kvar ett mindre stycke av den gamla putsen och den var försedd med en enkel liniär dekoration. Cirka 120 cm. över den gamla golvnivån löpte en svart, 14 cm. bred, horisontell bård och vinkelrätt mot denna utgick på 75 cm. avstånd från varandra vertikala bårder med ett svart, 4 cm. brett mittparti på ömse sidor omgivet av 1 cm. breda, ljusst röda ränder. Att kyrkorummet även i övrigt varit försett med dekor, därom vittna de talrika mindre stycken puts med färgspår, som påträffades i rasmassorna. Att döma av dessa har dekoren varit liniär ej endast på de rena murytorna utan även i valven. Färgerna voro svart, gult, rött och rödbrunt. På murarnas yttersidor — både långhusets och vapenhusets — syntes spår av att kyrkan varit vittrappad.

Frågan om Nätra kyrkas ålder är ej lätt att avgöra. Några arkivaliska uppgifter om byggnadstiden finnas icke och vid utgrävningen framkom inga fynd, som kunna ge anledning till datering. Den enkla rektangulära typ av gråstenskyrkor, som Nätra företräder, anses tidigast ha förekommit i Ångermanland under 1200-talet, för att sedan medeltiden ut vara den förhärskande typen.

Vid den under sommaren 1938 påbörjade utgrävningen av Nordingrå kyrkoruin har det dels av kyrkans typ — rektangulärt långhus med smalare rakslutet kor — och dels genom fynd av en Arosbrakteat visats att denna kyrka blivit byggd under 1200-talet, sannolikt under tidig del av detta århundrade. Eftersom den är så tidig kunna vi antaga att den är församlingens första kyrka och ej varit föregången av någon äldre av trä byggd. Förmodligen har församlingsbildandet, som väl mycket snart resulterat i kyrkobyggnade i Nätra ej skett så mycket senare än i Nordingrå. Första gången vi i äldre handlingar träffa på sockennamnet Nätra är i 1314 års längd över den s. k. sexårstionden där "Netra" liksom "Norungaradh" är uppfört som eget gäll. Om nu den kyrka, vars ruiner äro framgrävda, är Nätras första, finns väl intet, som står i vägen för antagandet, att den uppförts under senare delen av 1200-talet. Men som

redan påpekats, kyrkan är av sådan typ, att ej heller något hindrar att den byggts under något av medeltidens senare århundraden. Men skulle så vara fallet måste nog förutsättas, att en ännu äldre kyrka funnits i socknen.

Vi veta att Nätra pastorat år 1386 även omfattade en kapellförsamling, Sidensjö. Denna har en medeltida kyrka. Någon säker datering på den är ej given, men den kan vara byggd under 1300-talet. Skulle så vara förhållandet kunde det i viss mån styrka en tidig datering av Nätra kyrka, ty sannolikt är väl att man i huvudförsamlingen tidigare än i annexet byggt en kyrka av sten.

Som tidigare är sagt måste kyrkan i Nordingrå vara äldre än den i Nätra. Är församlingsbildandet här också något yngre, finnes icke anledning antaga att Nätra, som av tiondelängden att döma varit en rätt stor och rik socken, ej från början skulle ha byggt sin kyrka i sten.

Cornell har i "Norrlands kyrkliga konst under medeltiden" framhållit att den kristna sockenbildningen i Norrland blivit slutförd vid en mycket sen tidpunkt, trots det kristendomen här införts samtidigt som i Uppland, och vidare, att det stora flertalet sockenkyrkor häruppe tillkommit först efter 1200-talets början, och att vi ej ha anledning antaga att träkyrkor i större utsträckning föregått de av sten.

Av det ovan sagda torde därför framgå att stor sannolikhet råder för att Nätra kyrka blivit byggd under senare delen av 1200-talet.

Det av Hülphers i beskrivningen över kyrkan framförda antagandet att den skulle vara "anlagd i 12 Sæculo" d. v. s. under 1100-talet kan ej vara rimligt.